

EXPERIENCIAS DIDÁCTICAS**A EDUCACIÓN AMBIENTAL NA
ENSINANZA PREESCOLAR E PRIMARIA****VALDÉS VALDÉS, Orestes***Instituto Central de Ciencias Pedagógicas*

MINISTERIO DE EDUCACIÓN LA HABANA-CUBA

1.-XUSTIFICACIÓN

Dentro dos problemas globais que afectan á humanidade na época contemporánea, están os relacionados coa deterioración do medio ambiente. Faise necesario, xa que logo, utilizar diferentes vías para contribuír á protección e conservación do medio ambiente e ó uso racional dos recursos naturais, e unha delas, compete ó proceso docente educativo: é necesario orientar e promover unha educación ambiental para o desenvolvemento sostible.

Nos últimos decenios do presente século, institucións como a UNESCO deseñaron programas de educación ambiental sobre a base dos problemas ambientais existentes nas distintas rexións do Planeta.

Na nosa sociedade, a protección, conservación, mellora, transformación e utilización racional do medio ambiente e dos recursos naturais quedaron plasmados nos principais documentos que rexen o desenvolvemento económico, político e social da Nación, tales como a Constitución da República, as Teses, Informes e Resolucións dos Congresos do Partido, a Lei 33 de Protección do Medio Ambiente e do Uso Racional dos Recursos Naturais, así como outros documentos emanados dos Organismos da Administración Central do Estado, incluíndo os programas e textos vixentes no Sistema Nacional de Educación.

Ademais, no Programa do Partido aprobado na sesión diferida do III Congreso, no capítulo referido á Política Social, establécese a necesidade de protección do medio ambiente, así como o labor educativo que debe realizarse coa poboación para que participen activamente na súa protección.

A escola, como centro formador do home, non pode estar exenta de abordar os problemas relativos ó medio ambiente, senón que, pola contra, a ela correspnde un papel relevante no que se refire á educación ambiental.

En base ó anterior, elabórase o presente documento de traballo de desenvolvemento, para vincula-la ensinanza preescolar e primaria ó labor da educación ambiental de forma experimental no curso 92-93.

2.-OBXECTO DO TRABALLO DE DESENVOLVEMENTO

O obxecto de estudio é o proceso de educación ambiental que se levou a termo mediante a realización de diversas actividades polos escolares da ensinanza preescolar e primaria, para o coñecemento das características e estado do medio ambiente adxacente á escola, que, a súa vez, tamén constituíu obxecto de coñecemento nesta experiencia. Concretamente, o obxecto de estudio foi a educación ambiental e a súa introducción e desenvolvemento no proceso docente educativo da ensinanza preescolar e primaria.

3.-OBXECTIVOS

- Establece-la vinculación dos contidos relativos á protección do medio ambiente cos coñecementos que, sobre a natureza, adquiren os alumnos no curso de preescolar e na ensinanza primaria, mediante o desenvolvemento de actividades de educación ambiental

- Propicia-la motivación e preocupación polos problemas ambientais para que participen, deacordo coas súas posibilidades, na mellora e protección do medio ambiente mediante diferentes actividades docentes, extradocentes e extraescolares.

- Desenvolve-lo interese, o amor e o coidado por tódolos recursos que a natureza nos brinda para a nosa vida.

- Contribuír a que os preescolares e os alumnos se familiaricen e adquiran, deacordo co seu nivel, unha conciencia da necesidade da protección do medio ambiente.

4.-TAREFAS PRINCIPAIS DO TRABALLO

- Deseño de actividades e traballos de educación ambiental para a ensinanza preescolar e primaria

- Organización e realización de actividades prácticas de educación ambiental para o coñecemento da natureza e dos seus problemas.

- Comunicación da estratexia metodolóxica, técnicas e alternativas de traballo ós docentes.

-Comunicación dos resultados das actividades desenvolvidas polos esoclares ó resto dos estudantes, e tamén ós pais, familiares e membros da comunidade.

5.-MÉTODOS E TÉCNICAS DO TRABALLO DE DESENVOLVEMENTO

a) Métodos empíricos-experimentais

-fundamentais (observación)

-complementarios (estudio do resultado da actividade dos alumnos, estudio da documentación escolar)

b) Métodos de nivel teórico (análise, síntese e deducción principalmente)

Promoveuse a utilización de técnicas participativas, dinámica de grupo, e fundamentalmente, preguntas, diálogo, debate e taller, co obxectivo de desenvolver unha educación ambiental participativa e dirixida a acción dos alumnos e mestres, e non unha educación ambiental mecánica, verbalista, memorística e reproductiva.

<i>Ensino</i>	<i>Provincia</i>	<i>Concello</i>	<i>Esc.</i>	<i>Alumnos</i>	<i>Mestres</i>	<i>Auxil. Pedagó x</i>
Primario	Cidade da Habana	Habana Vieja	10	300	10	10
Primario	Cidade da Habana	Habana do Este	2	60	2	2
Primario	Cidade da Habana	Arroyo Naranjo	2	60	2	2

As aulas de preescolar foron agrupadas por equipos ou brigadas de traballo que se denominaron "Brigadas de Protección del Medio Ambiente". Seleccionáronse aulas doutros graos da ensinanza primaria para promover un traballo de desenvolvemento.

Ó final da experiencia, celebrouse un encontro entre os preescolares e outros alumnos que participaron no traballo e os que non realizaron as actividades (preguntas sinxelas, conversación e outras formas de constatación) para determina-los coñecementos, habilidades e aprendizaxe dos estudantes que desenvolveran o traballo.

6.-RECURSOS HUMANOS

Para a realización do traballo dispúxose dun investigador do Instituto Central de Ciencias Pedagóxicas do MINED, para a concepción e coordinación do traballo nas súas diferentes etapas. Ademais, solicitouse a cooperación para determinadas actividades, e, principalmente, para a coordinación, do persoal docente seguinte:

- Un metodólogo de sexto ano de vida por cada un dos municipios participantes na experiencia.

- Unha maestra de preescolar por cada unha das escolas seleccionadas

- Unha auxiliar pedagóxica por cada unha das escolas seleccionadas

- Un profesor de Bioloxía de cada unha das Direccións Municipais nas que se traballou a experiencia, para asesorar controlar e avaliar o traballo en cada escola, que executou o maestro.

7.-DESENVOLVEMENTO DO TRABALLO

Elaborouse un documento base ou deseño do traballo a realizar, no que se expoñía, brevemente, unha orientación para cada unha das temáticas (os animais, as plantas, a propia casa, o fume e a chuvia, entre outras)

A mestra Gladys Albear desenvolveu a experiencia con estudantes de preescolar da escola "Concepción Arenal" (Habana Vieja) e foi incorporando novas actividades sobre os problemas que se presentan na natureza e o seu coidado, así como dos fenómenos, servindo a súa experiencia para reforza-la dimensión ambiental dos contidos traballados.

8.-ANÁLISE DOS RESULTADOS

Para estudia-las actitudes dos nenos respecto á natureza fíxose un estudio de carácter sociolóxico e pedagóxico. A investigación realizouse a partir de respostas a preguntas sobre a valoración do propio comportamento e do dos seus compañeiros, analizándose cuestionarios feitos a estudantes de diversos grupos de idade: nenos de ensinanza preescolar e de ensinanza primaria. O estudio tamén considerou unha mostra de alumnos da ensinanza secundaria básica.

a) Actitudes perante á natureza dos nenos de idade preescolar

A análise das respostas dos nenos ás preguntas ¿Para que serve a natureza? ¿como se debe tratar á natureza? ¿Que é o que máis che gusta facer nela? amosa que nos nenos de idade preescolar predomina unha actitude contemplativa fronte á natureza. Pero o desexo de admira-la natureza ("¿Que

bonita é esta flor!"), vincúlase con frecuencia a un desexo de coñecer ("Gústame os libros sobre a natureza") e a unha ocupación activa ("Gústame reunir un gran ramallete", "gústame plantar unha árbore"). Xa nestes exemplos detéctase a ambivalencia das actitudes prácticas dos nenos fronte á natureza, que actúan sexa en beneficio dela, sexa no seu propio beneficio.

Os nenos de idade preescolar reaccionan na Cidade da Habana enérxicamente perante os actos da xente contra a natureza, adoitan formular regras de conducta en forma de prohibicións: "hon arrincar", "non pisotear", "non matar". A experiencia de moitos pedagogos e as investigacións psicolóxicas especializadas amosaron que nos nenos o desenvolvemento de estados e reaccións emocionais positivas, así como dunha actitude desinteresada fronte á natureza permite ensinar a facer "o que se pode e se debe" (e non soamente "o que non se debe" e "o que é perxudicial") e a superalo enfoque utilitario da natureza. Isto non implica que non haxa que valorar tódolos actos negativos do neno; é indispensable facelo se se quere reforzar un comportamento correcto, e tanto máis canto os nenos de idade preescolar se enfrontan con verdadeiras contradicións entre as actitudes teóricas e prácticas fronte á natureza. Existen exemplos típicos das diversas motivacións que condicionan a actitude dos nenos fronte á natureza: morais ("para axudar", "para que a natureza sexa mellor"); estética ("para que sexa agradable", "para contemplar e disfrutar", "para que sexa fermosa"); cognoscitivas ("para examinala", "para coñecer") e utilitarias ou prácticas ("para que a natureza sexa máis rica", "para cultivar plantas").

Vese que nesta idade teñen gran importancia as motivacións morais e estéticas, mentres que as cognoscitivas ocupan só a décima parte do número de xuízos enunciados polos nenos.

b) Actitudes perante a natureza dos nenos da ensinanza primaria

Como demostrou o estudio, o nivel de dificultade dos coñecementos e as actitudes perante a natureza non é o mesmo en tódolos alumnos deste grupo de idade. Estes nenos amósanse capaces de formular xuízos fundamentados sobre o valor das múltiples actividades do home na natureza. Na maioría das respostas resulta característica a espontaneidade e franqueza con que recoñecen os seus actos negativos, anque non teñan consecuencias realmente nefastas para a natureza. Estes nenos non diferencian as súas actividades das dos demais pola influencia maior ou menor que poidan exercer sobre a natureza.

Na maioría das respostas (aproximadamente o 70%) os nenos actúan perante a natureza empurrados por motivacións estéticas e morais. A preocupación polos espazos verdes débese ó feito de que as plantas "alegran a todos", "agrádannos", "adornan a cidade", "embelecen a nosa vida", etc.

Rara vez se distingue claramente o enfoque racionalista ("coa madeira fanse lapis e regras"). Só un número reducido de alumnos indicou que "debemos conservar a natureza por que é fermosa e útil", "a natureza ofrece saúde ó home e embelece a vida". Algúns aproximáronse tamén a unha noción bastante integral "é necesario defende-la natureza en beneficio da propia natureza". Percíbese tamén como un ben de todo o pobo: "para que o noso país sexa máis rico", "a natureza é a nosa riqueza máis grande", "a natureza axuda a vivir ó pobo e é a nosa mellor amiga".

A esta idade os nenos comprenden e revalorizan as súas actitudes anteriores respecto a natureza; a miúdo condenan actos perxudiciais cometidos mentres xogaban "cando xogaba, rompín unhas pólas", "xogaba cun gatiño e manqueino". Sen embargo, a explicación da actitude é aínda primaria, lacónica e, con frecuencia, inexacta. Non sempre poden analizarse facilmente as respostas dese tipo xa que en moitas delas a inxenuidade do xuízo sobreponse á expresión de sentimentos humanos: "as árbores tamén senten dor, sofren moito".

Os nenos manifestan a súa preocupación polos actos daniños dos adultos e emiten xuízos sobre a economía das riquezas naturais: "debemos coida-las árbores xoves para estar ben aprovisionados de madeira", condenan "ó leñador que corta unha árbore que non é indispensable para a produción". Soñan con grandes fazañas en beneficio da natureza, amósanse dispostos e desexosos de plantar unha árbore, "de cultivar algo coas súas propias mans", de recoller máis papel vello "e evitar dese xeito arruina-lo bosque"; propoñen que cada persoa plante de cinco a seis árbores "e así a nosa terra será fermosa".

Ademais das respostas lacónicas ("reguei as flores", "axudei a avoa na casa de campo", "construín unha artesa"), moitos adolescentes dan respostas detalladas, enuncian xuízos xerais, aluden a distintos feitos, sinalan moitas actividades proveitosas e explican por que o son para natureza e o home, e fundamentan as súas actitudes críticas perante os feitos negativos. En moitos casos, os alumnos de dez anos fan deducións de amplo alcance, por exemplo "o home forma parte da natureza", "é necesario esforzarse para converte-lo planeta nun xardín florido", "conserva-la natureza para os nosos descendentes", "non debemos face-la guerra se non queremos destruí-la natureza", "a guerra é un desastre para o home e para a natureza".

10.-CONCLUSIONES

O traballo foi realizado de forma sistemática durante o curso escolar. Para o seu desenvolvemento utilizouse, por suposto, tempo adicional; pero aproveitouse o contexto do programa vixente relativo á natureza deste grao

para realiza-las actividades a que se fai referencia neste informe. Despois do labor realizado, obtivéronse os resultados que se expresan a continuación:

- Logrouse unha maior familiarización cos contidos relacionados coa natureza que figuran no programa vixente deste grao.
- Os nenos tiveron un maior contacto co medio ambiente polas excursións e observacións realizadas, o que posibilitou o coñecemento dalgunhas plantas e animais, así como afectacións que se presentan no medio ambiente onde está ubicado a escola ou onde viven.
- Acadouse un desenvolvemento da memoria e, en xeral, do pensamento dos nenos, xa que aprenderon cancións, poesías e dramatizacións, principalmente alegóricas ó medio ambiente e á necesidade da súa protección.
- A creatividade e imaxinación dos nenos desenvolveuse, de xeito preliminar, xa que foron capaces de expresa-las súas ideas sobre o medio ambiente e os seus compoñentes, mediante os debuxos que realizaron.
- Tamén se incidiu positivamente na educación estética a través da observación da beleza do medio ambiente (plantas e animais principalmente) a través de láminas, afiches e fotografías, así como nas saídas.
- Ademais, logrouse familiarizar ós preescolares co amor e coidado da natureza, xa que coñeceron de forma práctica e cotiá as accións, feitos e fenómenos que destrúen o medio ambiente.
- O vocabulario dos nenos e a súa expresión oral tivo un avance progresivo, xa que o desenvolvemento das actividades posibilitou que a súa linguaxe mellorara, de acordo co seu grao e nivel; e que expresaran palabras tales como: mamíferos domésticos e salvaxes, aletas, aves, protexer, saúde, contaminación, vehículos, medio ambiente, e outras
- Desenvolvéronse, asimesmo, habilidades relativas á observación, e os alumnos, nas súas conversas, relataron todo o que observaron. Progresou tamén a actividade "investigativa", xa que os educandos interesáronse polo porqué das afeccións ou problemas do medio ambiente, é dicir, por coñece-las causas ou orixes dos fenómenos e que é o que non se debe facer.
- Logrouse unha maior vinculación dos pais e familiares dos estudantes coa escola, debido ás actividades que estaban realizando os nenos, Os pais contribuíron ó desenvolvemento da experiencia, especificamente na

memorización das dramatizacións que os escolares representaron, así como noutros traballos prácticos sobre a protección do medio ambiente.

-Os preescolares foron capaces de desenvolver habilidades en diversos traballos prácticos (conservar follas e mariposas, debuxar, observar a xerminación das sementes e outros), así como no coidado de plantas e animais, achegándose así ás esixencias de educación ambiental concebidas para este grao.

BIBLIOGRAFÍA

- Academia de Ciencias de Cuba. Ley 33/81 de Protección del medio ambiente y del Uso Racional de los Recursos Naturales. La Habana, 1982.
- Programa del Partido Comunista de Cuba. Editora Política. La Habana, 1986.
- UNESCO-PNUMA "Microambientes para la educación ambiental". Boletín de Educación Ambiental, nº 4. OREALC. Diciembre, 1986.
- Valdés Valdés, Orestes e outros. Como desarrollar la educación ambiental en las escuelas rurales. Editorial Pueblo y Educación. La Habana, 1992.
- Valdés Valdés, Orestes e outros. Como desarrollar la educación ambiental en las escuelas urbanas. Editorial Pueblo y Educación. La Habana (en proceso de edición).